

NACIONALNE MANJINE/NATIONAL MINORITIES

PREGLEDNI RAD

Ksenija Marković*

**Utjecaj političkih
stranaka
nacionalnih
manjina na
kulturnu
autonomiju u
Republici Srbiji****

* Ksenija Marković, mag. pol., Istraživačica suradnica u Centru za politološka istraživanja i javno mnijenje, Institut društvenih nauka, Beograd. E-MAIL: ksenija.markovic86@gmail.com.

** Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2020. godinu koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

SAŽETAK: Ambicija ovog rada je odgovoriti na sljedeće istraživačko pitanje: u kojoj mjeri i na koji način političke stranke nacionalnih manjina utječu na kulturnu autonomiju u Srbiji? U nastojanju da odgovori na postavljeno pitanje rad analizira sudjelovanje stranaka nacionalnih manjina u formiranju nacionalnih savjeta, kao organa kulturne autonomije u Srbiji. S obzirom na činjenicu da su u Srbiji dvadeset i dvije nacionalne manjine osnovale svoje nacionalne savjete, autorica je odabrala dvije manjine koje se analiziraju u ovom radu: mađarsku i hrvatsku nacionalnu manjinu. Političke stranke nacionalnih manjina imaju veliku ulogu u procesu integracije, njihova uloga u području političke integracije je jasna, međutim, utjecaj ovih stranaka, kao glavnih generatora interesa nacionalnih manjina, na kulturnu autonomiju, odnosno društvenu integraciju nije u dovoljnoj mjeri istražen. Cilj rada je ispitati sljedeću tvrdnju: monopolizacija područja kulturne autonomije od strane političkih stranaka ugrožava proces društvene integracije nacionalnih manjina. Kako bi se utvrdio karakter utjecaja političkih stranaka na rad nacionalnih savjeta, u prvom koraku se moraju izdvojiti osnovne odlike modela kulturne autonomije koja se primjenjuje u Srbiji. Nakon toga slijedi kratak prikaz razvoja i pozicioniranja manjinskih stranaka u političkom sustavu Srbije te konačno analiza utjecaja manjinskih stranaka na funkcioniranje nacionalnih savjeta i to kroz dva parametra: sudjelovanje na izborima za nacionalne savjete i način donošenja odluka. Prvi parametar podrazumijeva analizu ostvarenih rezultata i teme kampanja. Drugi parametar se odnosi na stupanj inkluzivnosti procesa donošenja odluka.

KLJUČNE RIJEČI:
nacionalne manjine, nacionalni savjeti, kulturna autonomija, političke stranke

Uvod

Dominacija političkih stranaka nacionalnih manjina radom manjinskih samouprava, kontroliranje i zloupotreba izbornog procesa, isključivanje nestranačkih kandidata iz redova nacionalnih savjeta nacionalnih manjina pokreću raspravu o problemu „partitokracije“ manjinske samouprave, što je opet samo dio čitavog spektra društvenih i političkih procesa koji iz dana u dan Srbiju ustoličuju kao partitokratsku državu. Cilj ovog rada jest ispitati ima li dominacija političkih stranaka nacionalnih manjina nad nacionalnim savjetima negativan učinak na ostvarivanje prava na kulturnu autonomiju i, konačno, ugrožava li proces društvene integracije nacionalnih manjina. Pravo na kulturnu autonomiju je od suštinske važnosti za nacionalne manjine jer im pruža mogućnost da njeguju svoj etnokulturalni identitet i da se zaštite od asimilacije u većinsku kulturu. S druge strane, model kulturne autonomije treba poslužiti i kao jedan od instrumenata integracije manjinskih grupa u širu zajednicu. Upravo je Republika Srbija odličan primjer kako se kulturna autonomija pretvorila u svoju suprotnost – umjesto da pospješuje, ona otežava integraciju nacionalnih manjina u društvo. Predviđeni model izbora – biranje predstavnika manjinskih samouprava na direktnim izborima, institucionalizira vezu između nacionalnih savjeta, kao organa kulturne autonomije, i političkih stranaka nacionalnih manjina. Takvo rješenje proizvodi nenamjeravanu posljedicu, a to je da je rad nacionalnih savjeta pod prevelikim utjecajem političkih stranaka. Kako bi se sagledao karakter utjecaja političkih stranaka nacionalnih manjina na nacionalne savjete, u radu će se analizirati: dinamika i regularnost izbornog procesa, struktura aktera i najvažnije teme kampanje. Kampanja će se analizirati temeljem analize sadržaja različitih izjava manjinskih lidera tijekom kampanje, a koristit će se i nalazi istraživanja koja su pratila izbore za nacionalne savjete.¹ Izbori za nacionalne savjete su dobar lakmus da se sagleda i objasni konstelacija političkih snaga unutar manjinskih zajednica. Zbog ograničenosti prostora u ovom radu, kao jedinicu analize u radu odabrani su izbori za nacionalne savjete Hrvata i Mađara.

Rad je podijeljen u pet tematskih cjelina. U prvom dijelu rada se daje kratak pregled glavnih odlika modela kulturne autonomije koji se primjenjuje u Srbiji. Druga tema je posvećena političkim strankama na-

1 Centar za istraživanje etniciteta 2015. godine organizirao je istraživanje koje je imalo za cilj analizirati izbore za nacionalne savjete 2014. godine i to, prije svega, kroz medijske sadržaje. Rezultat ovog istraživanja je vrlo korisna publikacija za istraživače koji se bave ovom tematikom: G. Bašić i M. Pajvančić: *Od segregativne ka integrativnoj politici multikulturalnosti*. Publikacija sadrži i poglavlje o nadgledanju izbora za nacionalne savjete (str. 38-68).

cionalnih manjina, daje se pregled definicija ovih stranaka i kratak prikaz njihovog razvoja i pozicioniranja unutar stranačkog sustava Srbije. Treći dio rada ukratko daje uvid u izborna pravila i procedure izbora za nacionalne savjete, a posebna pažnja će biti posvećena upisu pripadnika nacionalnih manjina u poseban birački popis, jer vjerno oslikava utjecaj političkih stranaka na izborni proces. Četvrta tematska cjelina posvećena je analizi izbornih kampanja i rezultata izbora za nacionalne savjete hrvatske i mađarske nacionalne manjine. Utjecaj prvog parametra je važan kako bismo utvrdili tko predstavlja manjine u ovim tijelima, koje teme dominiraju tijekom kampanja, kako izgleda izborni proces, koliko su same manjine zainteresirane za njega i sl. Izbori su važni jer se tu uspostavlja izravan odnos između birača i kandidata, a kampanje su prilika da birači dobiju informacije na temelju kojih će donijeti odluku za koga glasati. Konačno, tijek i dinamika izbornog procesa u velikoj mjeri utječu na to kako će se donositi odluke, pa je peti dio rada posvećen neposrednom sudjelovanju pripadnika nacionalnih manjina u radu nacionalnih savjeta, kako bi se stekao uvid u to u kojoj mjeri je proces donošenja odluka inkluzivan. U zaključnim razmatranjima daje se nekoliko konkretnih preporuka kako prevladati postojeće probleme.

Kulturna autonomija nacionalnih manjina u Republici Srbiji: prepreka društvenoj integraciji?

Kulturna autonomija nacionalnih manjina odnosi se na zaštitu nacionalnog identiteta, a institucionalizira se priznavanjem prava na očuvanje kulture, službenu upotrebu jezika i pisma, obrazovanje i informiranje na materinjem jeziku (Marković i Pavlović, 2019: 87). Zasniva se na primjeni personalnog, a ne teritorijalnog principa, ali se ne može poistovjetiti sa personalnom autonomijom, jer pored osobnih prava koje su zajamčena svim stanovnicima jedne države, nudi i određena kolektivna prava pripadnicima nacionalnih manjina (Bauböck, 2004: 221-258.). U teoriji se često kao prednosti neteritorijalne samouprave ističu dvije stvari: može se primijeniti u slučaju manjina koje su malobrojne i koje nisu teritorijalno koncentrirane na određenom području i nužno ne osnažuje teritorijalne zahtjeve nacionalnih manjina (Smith, 2014: 15). Priznavanje prava na samoupravu u području kulturne autonomije ima dva cilja. Prvi, da pripadnicima manjina omogući da autonomno odlučuju o pitanjima koja su ključna za očuvanje i razvoj vlastitog identiteta i kulture. Drugi, u režimu kulturne autonomije država optira da manjinama ne nameće svoju vlast u određenom setu pitanja (Suksi, 2008: 195-225). Pravo na kulturnu autonomiju pripadnici nacionalnih manjina mogu prakticirati neposredno ili putem svojih predstavnika u različitim savjetima, vijećima ili udruženjima. Pravo manjina na kultur-

nu autonomiju prvi put je priznato Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002), a definirano je kao kolektivno pravo manjina na samoupravu u području obrazovanja, kulture, obavještavanja i službene upotrebe jezika i pisma. Pravo na kulturnu autonomiju u Republici Srbiji nacionalne manjine ostvaruju putem nacionalnih savjeta nacionalnih manjina (u daljem tekstu savjet). Međutim, spomenuti zakon nije precizno definirao pitanja nadležnosti, organizacijske strukture, modela financiranja ni način i pravila izbora predstavnika u savjet. Sva pobrojana pitanja su regulirana tek kada je usvojen Zakon o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina (2009). U ovom razdoblju pravne nedorečenosti, koje je trajalo sedam godina, „nacionalni savjeti su mahom bili prepušteni sami sebi i često lutali kao otrgnuti brod bez kormilara na otvorenom moru“ (Korhec, 2019: 10). U nedostatku jasno definirane i transparentne politike prema pravima nacionalnih manjina, svi zakonski akti, koji su nastali nakon promjena 2000. godine su bili rezultat utjecaja i interesa različitih političkih faktora, od kojih posebno treba istaknuti sljedeće: utjecaj stranaka nacionalnih manjina, naročito Saveza vojvođanskih Mađara, približavanje i integracija SR Jugoslavije u međunarodnu zajednicu, integracija manjina i konačno, slamanje radikalnih zahtjeva pokreta nacionalnih manjina (Korhec, 2015: 74-76). Rješenja predviđena Zakonom o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina su podrazumijevala da će pripadnici nacionalnih manjina ostvarivati svoje pravo na kulturnu autonomiju isključivo putem institucije nacionalnih savjeta. Novina u odnosu na Zakon iz 2002. godine je to što je ovaj Zakon predvidio mogućnost organiziranja neposrednih izbora za članove savjeta. Ovim rješenjem ojačana je reprezentativnost nacionalnih savjeta kao predstavničkih tijela određene nacionalne manjine (Korhec, 2019: 19). Iako vjerujemo da ovo jest bila zamisao zakonodavca, predviđeno rješenje nije urodilo plodom, naprotiv, dovelo je do suprotnog.²

Politika prema nacionalnim manjinama u Srbiji bila je relativno uspješna u vezi s priznavanjem i zaštitom etnokulturnih identiteta nacionalnih manjina, ali je imala vrlo skromne rezultate u području integracije nacionalnih manjina u društvo. Sve to dovodi do razvijanja segregativnog multikulturalizma, kao glavne odlike manjinske politike u Srbiji, koji nije ništa drugo do puko egzistiranje mnoštva međusobno nepovezanih monokulturnih identiteta u nestabilnom političkom okruženju (Bašić, 2006: 68-69; 2018: 130-132). Prihvaćeni nadzor segregativne multikulturalnosti je donio brojne probleme i izazove. Na ovom mjestu treba naglasiti samo one najakutnije: prvo, visok stupanj

2 Iznijeta tvrdnja će detaljno biti obrazložena u daljnjem dijelu rada koji se bavi analizom izbornog procesa.

homogenizacije većinske i manjinskih zajednica, čime se produbljuju etnokulturne različitosti; drugo, trenutna politika multikulturalnosti je etnicitet izvela iz njegovog kulturnog nadzora i premjestila ga u područje sigurnosti; treće, izdvajanje privilegiranih zajednica u odnosu na broj, teritorijalnu homogenost ili neku drugu karakteristiku, *poput političke podobnosti i upotrebljivosti* (dodala KM), i razvijanje paralelnih politika multikulturalnosti (Bašić i Pajvančić, 2015: 131-135). Uz to, ovako shvaćena politika multikulturalnosti u potpunosti je okrenuta samo pripadnicima nacionalnih manjina i uopće se ne bavi većinskim stanovništvom i njihovim odnosom prema etnokulturnim različitostima (Đurđević i Marković, 2015: 34). U uvjetima zatvorenih, i za kulturne utjecaje nepropustljivih „manjinskih“ identiteta, kulturna autonomija postaje svoj antipod – umjesto da doprinosi društvenoj integraciji nacionalnih manjina, ona pogoduje okoštavanju limesa između različitih etničkih grupa (Bašić, 2015: 38).

U ovakvim okolnostima potpunog nedostatka interkulturalnog dijaloga i suradnje, ne iznenađuje da se politička mobilizacija u Srbiji odvija prije svega po liniji etničke pripadnosti i solidarnosti. U prilog ovoj tvrdnji govori potpuna dominacija monoetničkih stranaka stranačkim prostorom Srbije, bez obzira je li riječ o većini ili manjini, rijetkost multietničkih stranaka i opredjeljenje različitih nacionalnih manjina da svoje interese ostvaruju primarno putem političkih stranaka nacionalnih manjina.

Pregled razvoja političkih stranaka nacionalnih manjina i njihovo pozicioniranje u političkom sustavu Srbije

Političke stranke nacionalnih manjina su etničke stranke koje primarno zastupaju interese zajednice koju predstavljaju i obraćaju se samo biračima koji su njihovi sunarodnjaci (Horowitz, 2000: 291), te je jasno da je riječ o monoetničkim strankama. Ciljevi ovih stranaka se ne razlikuju mnogo od ciljeva većinskih stranaka: prvi je sudjelovanje u vlasti kako bi mogli odlučivati ili utjecati na donošenje odluka o pitanjima koja su od vitalnog značaja za zajednicu koju predstavljaju; drugi je pristup resursima i privilegijama koje donosi sudjelovanje u vlasti.

Na političkoj sceni Srbije dominiraju monoetničke stranke, odnosno stranke koje primarno zastupaju interese samo jedne zajednice, bez obzira radi li se o većini ili manjini (Marković, 2016: 253). Putem političkih stranaka nacionalnih manjina manjinske zajednice su uspjele ući u parlament i vladu i na taj način pokušavaju imati veći politički utjecaj. Ovakav pristup integraciji nacionalnih manjina nije karakterističan samo za Republiku Srbiju, već i za sve ostale zemlje Jugoistočne Europe (Tatalović, 2003: 13). Političke stranke nacionalnih manjina postoje ko-

liko i višestranačje u Srbiji, gotovo puna tri desetljeća. S raspadom SFRJ, svaka nacija, nacionalna manjina ili etnička grupa pokazala je tendenciju nacionalne homogenizacije i mobilizacije nacionalnih sentimentata (Orlović, 2008: 390). Među prvima koji su se politički organizirali su mađarska, bošnjačka i albanska nacionalna manjina i upravo stranke koje predstavljaju ove manjine imaju najdužu tradiciju političkog djelovanja.

Zakon o političkim strankama Republike Srbije, u članku 3 propisuje uvjete koje stranka mora ispuniti da bi se mogla nazvati političkom strankom nacionalne manjine: radi se o političkoj stranci čije je djelovanje posebno usmjereno na predstavljanje i zastupanje interesa jedne nacionalne manjine i zaštitu i unapređenje prava pripadnika te nacionalne manjine u skladu s ustavom, zakonom i međunarodnim standardima, uređeno osnivačkim aktom, programom i statutom političke stranke (Službeni glasnik RS, 2015). Ponuđena zakonska definicija je empirijsko oličjenje spomenute definicije teoretičara Horowitza.

Zakonom definirane kriterije u praksi provode dvije institucije. Prva institucije je Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave (MDULS) čija je nadležnost vođenje registra političkih stranaka i koje na osnovu predane dokumentacije odlučuje o tome ispunjava li određena stranka zakonom propisane uvjete da se proglasi strankom nacionalne manjine. Druga institucija jest Republička izborna komisija (RIK), u čijoj je nadležnosti od izbora 2014. godine provođenje i kontrola izbora za savjete. RIK određivanjem izbornih pravila i procedura koje su definirane različitim uputstvima za izbore provjerava koje izborne liste ispunjavaju uvjete da se kandidiraju kao predstavnici nacionalnih manjina.

Od ukupno 116 stranaka registriranih u Srbiji, 69 su stranke nacionalnih manjina, što čini 60% ukupnog broja registriranih političkih stranaka (MDULS, 2020). Političke stranke nacionalnih manjina mogu se kandidirati na općim izborima, na sve tri razine i na izborima za nacionalne savjete nacionalnih manjina. Uvidom u Registar političkih stranaka, jasno je da svaku nacionalnu manjinu predstavlja po više političkih stranaka. Najviše registriranih stranaka ima bošnjačka nacionalna manjina, čak 11 u ovom trenutku. Druge po brojnosti u registru stranaka izdvajaju se one koje predstavljaju romsku, slovačku i albansku (upisano po sedam stranaka) te mađarsku nacionalnu manjinu, koju predstavlja šest stranaka. Vlaška i bugarska manjina broje po četiri stranke, bunjevačka manjina ima tri stranke, crnogorska, makedonska, rusinska, rumunjska i hrvatska manjina imaju po dvije stranke a Goranci samo jednu stranku. Zašto je broj manjinskih stranaka važan i na što ukazuje? Veliki broj registriranih političkih stranaka nacionalnih manjina, kao i

ukupan broj političkih stranaka, svjedoče o tome da je politički život fragmentiran više nego što se to čini na prvi pogled i da se politička mobilizacija još uvijek odvija duž linija etničke pripadnosti i solidarnosti. Međutim, pažljivo promatranje izbornih aktivnosti pokazuje da veliki dio registriranih političkih stranaka nacionalnih manjina nije aktivan i da nemaju značajniji politički utjecaj (Marković, 2017: 218). Ako kao parametar djelovanja političke stranke uzmemo sudjelovanje na parlamentarnim izborima, u tom slučaju od ukupno 63 registrirane manjinske stranke, samo su Savez vojvođanskih Mađara (SVM), Stranka demokratske akcije Sandžaka (SDA), Bošnjačka demokratska zajednica (BDZ) i Partija za demokratsko djelovanje (PDD) izlazile samostalno na parlamentarne izbore i uspjele skupiti dovoljno glasova za osvajanje mandata u Narodnoj skupštini. Što se tiče sudjelovanja u izvršnoj vlasti, predstavnici nacionalnih manjina su u nekoliko navrata od 2000. godine naovamo dobivali funkciju potpredsjednika vlade, ministarske funkcije, funkcije državnih tajnika i sl. U prvom redu su to bili predstavnici bošnjačke i mađarske nacionalne manjine³.

Političke stranke nacionalnih manjina mnogo su aktivnije na lokalnim izborima. Manjinske stranke uglavnom sudjeluju u formiranju vlasti u onim općinama u kojima čine dominantan ili većinski udio u stanovništvu. Ovisno o veličini biračke baze, odnosno udjelu manjine koju stranka predstavlja u ukupnom stanovništvu općine, manjinske stranke samostalno formiraju vlast ili sklapaju koalicije sa većinskim strankama. Najviše zainteresirane za političko organiziranje su svakako bošnjačka, mađarska i albanska nacionalna manjina, a to su ujedno i manjine koje su najbrojnije i koje su teritorijalno koncentrirane, što u velikoj mjeri utječe na političku mobilizaciju. Stranke koje predstavljaju interese malobrojnih manjina radije ulaze u koalicije s većinskim strankama, s obzirom da im one osiguravanju zajamčen mandat. Za ovu strategiju najčešće su se odlučivale stranke koje predstavljaju hrvatsku manjinu. Sklapanje koalicija s manjinskim strankama vrlo je unosno i za većinske stranke, jer tako biračkom tijelu poručuju da imaju podršku nacionalnih manjina čime teže privući glasove ne samo nacionalne manjine s čijom strankom su u koaliciji, već i pripadnike drugih manjina. To je posebno slučaj sa strankama koje teže privući glasove u Vojvodini (Đorđević i drugi, 2018: 152).

3 Riječ je o predstavnicima stranaka/izbornih lista koje predvode Sulejman Ugljanin (SDA Sandžaka), Muamer Zukurlić (Stranka slobode i pravde, nekada dio BDZ) ili Rasim Ljajić (SDP) te Ištvan Pastor (SVM). Posljednja dva politička lidera i stranke koje predstavljaju postali su politička konstanta svih vladajućih koalicija od 2008. godine do danas.

Tablica 1: Političke stranke registrirane kao stranke mađarske nacionalne manjine (MDULS, 2020)

Naziv stranke	Godina osnutka	Predsjednik
1. Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara- Magyarok Demokratikus Közössége (DZVM)	1990.	Aron Čonka
2. Savez Vojvođanskih Mađara- Vajdasági Magyar Szövetség (SVM)	1996.	Ištvan Pastor
3. Demokratska stranka vojvođanskih Mađara- Vajdasági Magyar Demokrata Párt (DSVM)	1997.	Bela Čorba
4. Građanski savez Mađara- MAGYAR POLGÁRI SZÖVETSÉG	2006.	Laslo Rac Sabo
5. Stranka mađarskog jedinstva- MAGYAR EGYSÉG PÁRT	2012.	Zoltan Smieško
6. Republikanska stranka- Republikánus Párt	2015.	Nikola Sandulović

Tablica 2: Političke stranke registrirane kao stranke hrvatske nacionalne manjine (MDULS, 2020)

Naziv stranke	Godina osnutka	Predsjednik
1. Demokratski savez Hrvata u Vojvodini	1990.	Tomislav Žigmanov
2. Demokratska zajednica Hrvata	2007.	Đorđe Čović

Izborna pravila i procedure za izbore nacionalnih savjeta nacionalnih manjina: problem posebnih biračkih popisa

Redoviti izbori za članove nacionalnih savjeta nacionalnih manjina održavaju se svake četiri godine, koliko i traje mandat jednog saziva i biraju se samo na nacionalnoj razini.⁴ Zakonom su predviđena dva načina izbora članova savjeta: putem neposrednih izbora i putem elektorske skupštine. Hoće li redovni izbori za neki savjet biti održani kao

⁴ Prvi izbori za nacionalne savjete nacionalnih manjina održani su 2002. godine prema elektorskom sistemu. Tada je petnaest manjina osnovalo svoje nacionalne savjete čiji su mandati trajali do donošenja Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina 2009. godine. Ovim zakonom su konačno uređeni proces izbora, nadležnosti i funkcioniranje manjinskih samouprava. Nakon donošenja zakona započele su pripreme za drugi krug izbora koji su održani 2010. godine.

neposredni ili putem elektorske skupštine, ovisi o tome koliki je broj birača upisan u poseban birački popis. Nacionalne manjine mogu organizirati neposredne izbore ukoliko je 24 sata prije raspisivanja izbora u poseban birački popis nacionalne manjine upisano više od 40% pripadnika nacionalne manjine prema posljednjem popisu stanovništva. Prema članku 44 Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina, zahtjev za formiranje posebnog biračkog popisa podnosi najmanje 5% punoljetnih pripadnika nacionalne manjine prema posljednjem popisu stanovništva, uz napomenu da njihov broj ne može biti manji od 300 (Službeni glasnik, 2014). U popis se pripadnici manjine upisuju isključivo na osobni zahtjev i mogu biti upisani u samo jedan poseban birački popis. Poseban birački popis se vodi za 22 nacionalne manjine, a taj je posao povjeren općinskoj, odnosno gradskoj upravi. Izbori se provode u Republici Srbiji kao jednoj izbornoj jedinici, glasanjem za izborne liste uz primjenu proporcionalnog izbornog sistema, a raspodjela mandata temelji se na D'Hondtovoju metodi. Pravo da bira članove savjeta ima pripadnik nacionalne manjine koji ispunjava opće uvjete za stjecanje aktivnog biračkog prava i upisan je u poseban birački popis.⁵ Kandidate u slučaju neposrednih izbora mogu predlagati grupe od najmanje tri birača upisana u poseban birački popis, udruženja čiji se ciljevi ostvaruju u području zaštite prava nacionalne manjine i registrirane političke stranke nacionalne manjine koju podrži najmanje 1%, a ne manje od 50 birača upisanih u poseban birački popis. Kandidiranje se vrši podnošenjem izbornih lista Republičkoj izbornoj komisiji, najkasnije 15 dana prije dana izbora, što je propisano člankom 71 Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina (Službeni glasnik, 2014).

Iako se čini da se ovi izbori ne razlikuju mnogo od općih izbora, primjenjuju se ista izborna pravila, spomenuti izborni proces donio je mnogo izazova i otvorio brojna pitanja, a jedno od najvećih je svakako bilo upis, vođenje i ažuriranje posebnih biračkih popisa. Prvi krug upisa birača u posebne biračke popise počeo je kao priprema za izbore 2010. godine, a usporedno sa službenom predizbornom kampanjom tekla je i kampanja za upis u poseban birački popis.

Proces upisa pripadnika nacionalnih manjina u poseban birački popis vjerno oslikava utjecaj političkih stranaka na izbore manjinskih samouprava. Proces sastavljanja posebnog biračkog popisa nije bio dobro pripremljen i teкао je uz brojne probleme i nedoumice. Prvo, javila su se tumačenja koja smatraju da ponuđeni model upisa dozvoljava da se u poseban birački popis upišu i oni koji nisu pripadnici određene

5 Poslovno sposobni državljanin Republike Srbije koji je navršio 18 godina života i ima prijavljeno prebivalište na teritoriju Republike Srbije (Službeni glasnik, 2014).

manjine, jer je osobno izjašnjavanje dovoljno. Jedno od predloženih rješenja za ovaj problem upisa jest da pravo na upis u poseban birački popis imaju samo građani koji su se na posljednjem popisu izjasnili kao pripadnici manjine (Pavlović-Križanić i Lončar, 2012: 9-10). Međutim, najveće probleme prilikom upisa u birački popis napravilo je nadležno ministarstvo koje je izdalo Instrukciju, kojom je dozvoljeno da zahtjeve za upis u poseban birački popis predaju treće osobe bez posebnog ovlaštenja, što je dovelo do brojnih zloupotreba i pritužbi. Posljedica toga bila je da su mnogi građani upisani u poseban birački popis bez znanja i protiv njihove volje (Ibid, 10). Potrebno je napomenuti da spomenute zloupotrebe nisu prošle neopaženo. Reagirao je i Povjerenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o личности koji je zakonom predviđeno rješenje okarakterizirao kao neopreznu mjeru koja otvara vrata za brojne zloupotrebe, što je i potvrđeno tijekom izbornog procesa.⁶ Konačan epilog je bio taj da se bacila sumnja u legitimitet cijelog izbornog procesa, a ni učinak ove mjere nije bio zadovoljavajući. Čak i najorganiziranije manjine, poput Mađara i Bošnjaka, uspjele su upisati jedva polovicu pripadnika svoje zajednice (vidi Tablicu 3). Potrebno je istaknuti da za ovakvo stanje stvari podjednaku odgovornost snose i državne institucije i stranke nacionalnih manjina. Država nije na vrijeme osigurala financijska sredstva za kampanju upisa u posebne biračke popise i prepustila je svoj posao političkim strankama, što je, u najmanju ruku, neodgovorno. Učinak je korespondirao financijskim mogućnostima pojedinačnih nacionalnih savjeta. Tijekom procesa prvog kruga upisa u poseban birački popis političke stranke su narušile povjerenje svojih birača, jer su zloupotrijebile svoj položaj i pokušale iz njega izvući korist za svoje stranačke organizacije umjesto da se vode interesom građana (Ibid, 10). Treba naglasiti da ovdje nije riječ samo o političkim strankama nacionalnih manjina. Postojale su organizacije koje su imale vrlo aktivnu podršku i većinskih stranka, poput Demokratske stranke ili Lige socijaldemokrata Vojvodine, koje su im ustupale svoju stranačku infrastrukturu za vođenje kampanje.⁷ Isti scenarij se ponovio i nakon smjene vlasti 2012. godine. Na posljednjim izborima za nacionalne savjete, koristeći iste metode, miješala se i vladajuća Srpska napredna

6 „To uputstvo je dalo mogućnost da bilo tko, bez provjere identiteta i bez ikakvog posebnog ovlaštenja podnosi „u ime građana“ i to praktično neograničen broj zahtjeva za upis u poseban birački popis. Od početka je bilo očigledno da se ovim uputstvom krajnje neoprezno širom otvaraju vrata mogućim zloupotrebama, što se u praksi i utvrdilo“ (Poverenik, 2010)

7 Prema istraživanju Centra za regionalizam, Demokratska stranka osnovala je udruženje „Humentis“ kako bi sudjelovala na izborima za Nacionalni savjet mađarske nacionalne manjine 2010. godine (Pavlović-Križanić i Lončar, 2012: 54).

stranka.⁸ Sve navedeno predstavlja primjer grube zloupotrebe izbornog prava i bespotrebno ugrožavanje legitimnosti izbornog procesa. Međutim, usprkos svim nepravilnostima koje su pratile ovaj proces, možemo se složiti s nalazom da teško da bi se i ovoliko pripadnika nacionalnih manjina upisalo u poseban birački popis da stranački aktivisti nisu išli od vrata do vrata i poticali građane (Pavlović-Križanić i Lončar, 2012: 12). Naravno, takav pristup imao je i svoju lošu stranu, a to je da je država pogrešno procijenila kapacitete političkih stranaka i otvorila vrata za brojne zloupotrebe. Upis u birački popis je morala organizirati, koordinirati, financirati i provesti država na čelu sa nadležnim institucijama. To je bila obaveza i nadležnost državnih institucija, a ne stranačkih organa.⁹ 1011121314

Tablica 3: Broj pripadnika nacionalnih manjina upisanih u poseban birački popis i izlaznost na izborima 2014. i 2018. godine

Nacionalne manjine	Broj pripadnika nacionalne manjine (Popis 2011.)	Broj ukupno upisanih birača (neposredni izbori 2014)	Broj birača koji su glasali (neposredni izbori 2014.)	Izlaznost 2014.	Broj ukupno upisanih birača (neposredni izbori 2018.)	Broj birača koji su glasali (neposredni izbori 2018.) ⁹	Izlaznost 2018.
Sve manjine koje osnivaju savjet ¹⁰	861.047	454.596 ¹¹	170.989	37.8%	467.545	208.570	44.6%
Mađari	253.899	137.111 ¹²	55.673 ¹³	40.6%	129.471	47.316	36.55%
Hrvati ¹⁴	57.900	18.910	132 elektora		22.077	77 elektora	

8 „Izbori za nacionalne savjete nacionalnih manjina, prema službenim priopćenjima državnih institucija, protekli su bez problema, dok s druge strane brojni predstavnici izbornih lista tvrde da su izbori, kao i cijela predizborna kampanja, bili obilježeni nepravilnostima, pritiscima, ucjenama i “kupovinom” birača, za što su optužili vladajuću Srpsku naprednu stranku (SNS) i njene satelitske stranke“ (VOICE, 2018a).

9 (RIK, 2018)

10 Broj predstavlja ukupan broj 23 nacionalne manjine koje od 2018. godine imaju registriran nacionalni savjet. Radi se o sljedećim manjinama: Bunjevci, Bugari, Bošnjaci, Mađari, Romi, Rumunji, Rusini, Slovaci, Ukrajinci, Hrvati, Albanci, Aškalijski, Vlasi, Grci, Egipćani, Nijemci, Slovenci, Česi, Makedonci, Crnogorci, Rusi, Poljaci.

11 (MDULS, 2014)

12 (RIK, 2014)

13 Ibid.

14 Hrvatska nacionalna manjina bira predstavnike svog nacionalnog savjeta putem elektorske skupštine, a ne na neposrednim izborima.

Izbori za nacionalni savjet mađarske nacionalne manjine: izbori u kojima se pobjednik unaprijed zna?

Na izborima za Nacionalni savjet mađarske nacionalne manjine 2014. godine RIK je proglasio četiri izborne liste: dvije izborne liste „Mađarska sloga“ i „Za Mađare na drugi način“ predložile su grupe građana, izbornu listu: „Nova mađarska alternativa-Tibor Vaš“ podnijelo je udruženje „Mađarska liga“, a politička stranka DZVM podnijela je listu „DZVM-Čonka Aron“. Iako je vidljivo da se SVM ne pojavljuje kao službeni predlagatelj liste, ona je vrlo aktivno bila uključena u sam izborni proces i kampanju, jer je podržavala listu „Mađarska sloga“ i ustupila joj je svoju razvijenu stranačku infrastrukturu. Očekivano je pobijedila izborna lista koju predvodi SVM osvojivši 31 mandat, DZVM osvojio je samo dva mandata, a preostale dvije liste po jedan mandat (Tablica 4). Prema procjenama pobjednika izbora, kao i predstavnika državnih tijela, izbori su prošli regularno i bez većih nepravilnosti. Lideri SVM su samo u nekoliko navrata naglasili da je postojao određeni broj birača koji nije mogao ostvariti svoje biračko pravo jer nisu bili upisani u poseban birački popis (Subotica.com, 2014). S druge strane, Demokratska stranka vojvođanskih Mađara vrlo brzo nakon raspisivanja izbora izdala je priopćenje u kojem izjavljuje da neće sudjelovati na izborima jer se pobjednik izbora unaprijed zna. Ova politička stranka smatrala je da su uz pomoć Nacionalnog savjeta Mađara samo ojačali „duh i praksa etnokratskog jednopartijskog sistema“, aludirajući na predominantan položaj koji zauzima SVM. Ova stranka ide i korak dalje te dovodi u pitanje valjanost rada prethodnog saziva Savjeta i ističe da bi sudjelovanjem na najavljenim izborima samo doprinijeli stvaranju iluzije da je sve u redu s položajem Mađara, iako „vidljivo ništa nije u redu“ (Portal 021, 2014). Na neravnomjeran položaj sudionika izbora ukazivala je i DZVM. Lider stranke Aron Čonka isticao je da se trenutnim načinom imenovanja članova biračkih odbora favoriziraju stranke ili grupe građana koji imaju dovoljno velike budžete da pokriju troškove održavanja izbora ili stranke koje su već, kako on naglašava „uhljebljene u lokalnim samoupravama“, čime se sudionici izbornog procesa direktno dovode u neravnopravan položaj.¹⁵ Ove navode potvrđuje i spomenuto istraživanje Centra za

15 Prema riječima predsjednika DZVM, RIK-ov Pravilnik o kontroli izbora baca sjenu na regularnost čitavog izbornog procesa, jer se u njemu kaže da će na biračkim mjestima biti stalni birački odbori sastavljeni od članova koji rade u lokalnoj samoupravi, što je izuzetno sporno zbog stranačkog zapošljavanja u ovim tijelima. Čonka naglašava da već dogodilo da su u pojedinim općinama birački odbori bili sastavljeni isključivo od članova ili simpatizera SVM-a, koji su zaposleni u lokalnim samoupravama. Nasuprot tome, druge liste koje sudjeluju na izborima imaju pravo na članstvo u proširenom sastavu – ali samo o svom trošku. Svoju izjavu završava citatom: „Nije bitno tko glasa već tko broji glasove“ (Beta, 2018).

istraživanje etniciteta, u kojem autori ocjenjuju da su ravnopravan status ove liste imale samo prilikom podnošenja prijedloga lista, a da je u svim ostalim fazama prednost imala lista koju predvodi SVM. Kao nalaz koji potvrđuje ovu tvrdnju iznose podatak o prekomjernoj zastupljenosti liste „Mađarska sloga“ u dnevnom listu „Magyar So“, u kojem je u tromjesečnom razdoblju objavljeno 19 priopćenja SVM-a, tri priopćenja DZVM-a, četiri DSVM-a i dva Građanskog saveza Mađara (Bašić i Pajvančić, 2015: 41-42). Jednostavnim zbrajanjem može se utvrditi da svi ostali akteri zajedno imali dvostruko manje prostora od SVM-a. Ovaj podatak je posebno važan ako se uzme u obzir da „Magyar So“ nije stranačko glasilo, već je riječ o utjecajnom dnevnom listu čiji je osnivač Nacionalni savjet mađarske nacionalne manjine. S obzirom na poziciju i značaj koju „Magyar So“ ima kao medij na jeziku nacionalne manjine unutar mađarske zajednice, nije zanemarivo ukoliko oni favoriziraju određenu izbornu listu, u ovom slučaju političku stranku.

Izbori za Nacionalni savjet Mađara su lišeni svake neizvjesnosti, jer je i prije početka izbornog procesa bilo jasno tko će pobijediti. Mađarska nacionalna manjina je prema procjenama različitih istraživača, eksperata i političara politički najorganiziranija i najutjecajnija nacionalna manjina i podjele unutar nje nisu tako jako izražene kao što je to slučaj s Bošnjacima. Usprkos tome što je registrirano šest stranaka ove manjine, dominacija SVM je očigledna na svim razinama izbora. SVM je i na izborima 2014. godine još jednom dokazao svoju nadmoć nad svojim političkim suparnicima: od 35 mandata osvaja čak 31 (Tablica 4). Nacionalni savjet mađarske nacionalne manjine je formiran u zakonskom roku, a na konstitutivnoj sjednici za predsjednika Savjeta izabran je Jene Hajnal.

Situacija se donekle mijenja na izborima 2018. godine, kada se kandidiraju samo dvije liste: „Mađarska sloga“ i „Mađarski pokret“. SVM osvaja jedan mandat manje u odnosu na prošle izbore. Za razliku od prošlih izbora ovu kampanju SVM nije vodio tako glatko i neometano kao prethodnu. Izborni ciklus 2018. godine bilježi najnižu izlaznost kad je riječ o mađarskoj nacionalnoj manjini – samo 36.55% (Tablica 3). Zahvaljujući niskoj izlaznosti, SVM je uspio i sa 7500 glasova manje osvojiti čak 30 mandata.¹⁶ Druga lista koja se kandidirala je „Mađarski pokret“, te je osvojila onoliko glasova koliko je SVM izgubio – 7516, što je u konačnoj računici bilo 5 mandata. Prije nego što se upustimo u konkretnu analizu izborne kampanje, važno je upoznati se s Mađarskim pokretom. Mađarski pokret (MAGYAR MOZGALOM)

16 U slučaju iste izlaznosti kao 2010. godine s ovim brojem glasova SVM bi s osvojenih 39.166 glasova osvojila barem 4 mandata manje.

nastao je nakon parlamentarnih izbora 2014. godine i raskola unutar SVM. Frakcija predvođena Tamašom Korhecom, koje bio i predsjednik Nacionalnog savjeta mađarske nacionalne manjine u drugom sazivu (2010-2014.), napušta najveću mađarsku stranku u Srbiji i osniva „Mađarski pokret za autonomiju“, koji oko sebe okuplja neistomišljenike i oponente politike, ali i lika i djela Ištvana Pastora.¹⁷ Potrebno je naglasiti da je Mađarski pokret za autonomiju osnovan kao udruženje građana, a ne kao politička stranka nacionalne manjine i do danas taj status nije promijenjen.¹⁸

U trenutku raspisivanja izbora 2018. godine, Mađarski pokret postoji već tri godine i na izborima nastupa kao udruženje građana, a ne kao politička stranka. U središtu kampanje je opet bila tema regularnosti izbornog procesa i optuživanje SVM za razne vrste opstrukcija procesa prikupljanja potpisa, kao i kupnju i ucjenjivanje birača da izađu na izbore i podrže bilo koju opciju koja nije SVM. Konkretno, predsjednik DZVM, stranke koja je bila opozicija SVM-u prošlom sazivu nacionalnog savjeta, uputio je otvoreno pismo Misiji OEBS u Srbiji, u kojem detaljno navodi s kojim opstrukcijama i nevoljama su se suočavali tijekom procesa kandidiranja, odnosno prikupljanja potpisa neophodnih da bi se lista kandidirala.¹⁹ Konačno, rukovodstvo stranke odlučilo je da zbog svih opstrukcija s kojima su se suočavali u izbornom procesu ne izađu na izbore te su svoje birače pozvali na bojkot (VOICE, 2018b). Uzimajući u obzir nisku izlaznost 2018. godine, može se reći da je ovaj poziv DZVM-a definitivno naišao na podršku kod veće grupe birača.

U fokusu kampanje tijekom izbora 2018. godine bila je rasprava između lidera SVM-a i Mađarskog pokreta. Prepirke su se najviše ticale regularnosti izbornog procesa, rukovodstvu SVM-a su upućivane prozivke

- 17 Među osnivačima su i nekadašnji predsjednik Nacionalnog savjeta Mađara Laslo Joža, kao i nekoliko novinara lista Magyar so, koji su u posljednje vreme protestirali zbog cenzure u tom listu. Osnivačkoj skupštini prisustvovao je i gradonačelnik Subotice i član Predsjedništva SVM-a Jene Maglai (Beta, 2015)
- 18 Prema riječima Tamaša Korheca, osnivača ovog pokreta, više od 200 ljudi podržalo je Pokret, usprkos prijetnjama koje su dolazile iz redova SVM, većina njih nije iz politike i ne žele da pokret bude politička stranka, već točka okupljanja „onih koji su do sada bili nepravedno izostavljeni iz javnog života vojvodanskih Mađara“ (Ibid)
- 19 „Ljudi nam se boje dati podršku putem potpisa u prostorijama lokalne samouprave zbog eventualnih reperkusija od strane SVM-a, koji vrši nečuveni pritisak na građanstvo mađarske nacionalnosti da nas ne podrže, jer će u suprotnom imati problema na radnim mjestima ili neće dobiti sredstva na natječaju fondacije Prosperitati koja je usko povezana sa SVM-om i preko koje se dijele sredstva osigurana od strane Vlade Mađarske, a namijenjena je za Mađare van matice“, naveo je Čonka. On je dodao da je o svim događanjima konstantno obavještavao Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu koje je obećalo da će pomoći. „Iza svega stoji očigledna politička opstrukcija SVM-a i njihovih funkcionera, kako bi na sve moguće načine onemogućili političkim konkurentima izlazak na izbore za mađarski nacionalni savjet“, ocijenio je Aron Čonka (Beta, 2018)

Tablica 4: Raspodjela glasova i mandata izbori za Nacionalni savjet mađarske nacionalne manjine 2014. i 2018. godine

Naziv izborne liste	Izbori 2014		Naziv izborne liste	Izbori 2018	
	Broj osvojenih glasova	Broj osvojenih mandata		Broj osvojenih glasova	Broj osvojenih mandata
„Magyar Összefogás – Mađarska sloga“	46.753	31	„MAGYAR ÖSSZEFOGÁS – MAĐARSKA SLOGA“	39.166	30
DZVM-Čonka Aron VMDK – CSONKA ÁRON	3.567	2	Bojkotuju izbore	/	/
Mađarska liga - Nova Mađarska Alternativa- Tibor Vaš Magyar Liga - Új Magyar Alternativa - Vass Tibor	2.481	1	MAĐARSKI POKRET, Žoldoš Ferenc- MAGYAR MOZGALOM, ZSOLDOS FERENC	7.516	5
“Másként magyarságunkért - Fodor László” „Za Mađare na drugi način- Fodor Laslo”	2.298	1	/	/	/

183

Ksenija Marković
Utjecaj političkih
stranaka nacionalnih
manjina na kulturnu
autonomiju u
Republici Srbiji

da su birače izlagali pritiscima i ucjenama, a kao dokaz u prilog ovoj tvrdnji Joža Laslo navodi to da je samo na onim biračkim mjestima u kojima Mađarski pokret nije imao svoje kontrolore uvjerljivo pobijedio SVM. U istom intervjuu Joža Laslo ističe povlašteni položaj SVM-a kao vladajuće stranke, koji se ogleda u dvije stvari: prvo, u mogućnosti korištenja proračunskog novca u svrhu kampanje i drugo, u činjenici da su članovi biračkih odbora, koji kontroliraju regularnost izbora, dolazili iz lokalnih samouprava, u kojima je najveći broj članova SVM-a. Skromniji rezultat Mađarskog pokreta objašnjava nedovoljnom financijskom podrškom, jer su samostalno financirali kampanju, i neposjedovanjem kapaciteta da se u više lokalnih sredina imenuju njihovi predstavnici kao kontrolori izbornog procesa (VOICE, 2018b). Odgovor SVM-a nije izostao, te je već na samom početku formiranja Pastor osnivače ovog pokreta povezivao sa ekstremistima i optuživao ih da razaraju biračko tijelo mađarske zajednice (Radio Slobodna Evropa, 2016).

Pristranost u izvještavanju u novinama Magyar So ponavlja se i na izborima 2018. godine. Izostalo je bilo kakvo izvještavanje o kandidiranju i predaji liste Mađarski pokret, a samo u dva teksta se mogu naći

kao sugovornici intervjuja članovi Mađarskog pokreta, dok je SVM bio zastupljen u čak 68 od ukupno 142 teksta (Stanko, 2018: 7-8).

Zanimljivo je da se na konferenciji za medije prilikom priopćavanja rezultata i proglašenja pobjede okupljenima obratio Ištvan Pastor, a ne Jene Hajnal, nositelj izborne liste i budući predsjednik Nacionalnog savjeta Mađara! Ova naizgled simbolična gesta pokazuje da je SVM neprikosnovena i u tijelima Savjeta – kao što je pomno pratio izbore za Savjet, lider SVM-a sigurno pomno prati i rad i sve odluke koje donosi Savjet.

Međutim, ono što ostaje kao otvoreno pitanje jest vrlo niska izlaznost na izborima za mađarski nacionalni savjet 2014. godine i 2018. godine – nešto iznad 36%, a za 20% manja u odnosu prvi izborni krug (Tablica 3). Na što ukazuje ova niska izlaznost? Postoji nekoliko mogućih odgovora. Niska izlaznost može biti pokazatelj nezainteresiranosti ili nedovoljne informiranosti građana o izborima za Savjet. Međutim, čini se da u slučaju Mađara nije riječ o tome, već je ovo jasan pokazatelj gubitka povjerenja u sam izborni proces, a definitivno je poruka SVM-u da gubi povjerenje jednog dijela svojih birača.

Izbori za Nacionalni savjet hrvatske nacionalne manjine: odraz jedinstva ili nedostatka pluralizma?

Izbori putem elektorske skupštine predstavljaju način posrednog izbora članova nacionalnih savjeta, jer pravo glasa na tim izborima nemaju svi pripadnici nacionalne manjine upisani u poseban birački popis, već samo oni koji su se u zakonom uređenom postupku prijavili i ispunili zakonske uvjete da budu elektori odnosno da na elektorskoj skupštini biraju članove nacionalnog savjeta. Ključni uvjet da neki birač dobije status elektora je da ga svojim potpisima podrži određen broj pripadnika nacionalne manjine koji su upisani u poseban birački popis. Drugi uvjet koji Zakon propisuje je minimalan broj elektora čije prijave moraju biti potvrđene da bi se održala elektorska skupština (Službeni glasnik, 2014). I broj potpisa i broj elektora nisu isti za sve nacionalne manjine, već ovise o broju građana koji su se na posljednjem popisu stanovništva izjasnili kao pripadnici date manjine. Kandidate za članove nacionalnog savjeta može predložiti najmanje jedna četvrtina prisutnih elektora, oni mogu dolaziti iz redova elektora ili birača upisanih u poseban birački popis (Ibid). Kandidiranje se vrši podnošenjem lista kandidata odboru koji provodi izbore, na samoj elektorskoj skupštini.

Hrvati su svoju manjinsku samoupravu birali na elektorskoj skupštini, budući da nisu imali upisanih 40% birača u poseban birački popis. Međutim, treba napomenuti da je između dva izborna ciklusa broj upisanih pripadnika hrvatske manjine porastao je za 3167, što je u po-

stotcima rast od gotovo 17% (Tablica 3). Ovaj porast broja upisanih može se računati kao uspjeh Savjeta, koji je od formiranja 2010. godine u tihoj, ali kontinuiranoj kampanji kako bi građanima objasnili zašto je važno da se upišu u poseban birački popis. Predstavnici hrvatske manjine sebi su kao cilj postavili ispunjenje zakonskog uvjeta za održavanje neposrednih izbora – potrebno je da 23000 birača pripadnika hrvatske manjine bude upisano u poseban birački popis. Predsjednik IO Savjeta, Darko Sarić-Lukendić, izdvaja nekoliko razloga zašto se pripadnici hrvatske nacionalnosti ne odazivaju pozivu za upis u poseban birački popis: prvo, jer nisu teritorijalno koncentrirani; drugo, u rijetko kojoj općini Hrvati čine i relativnu većinu; treće, problem etničke mimikrije, jer kod Hrvata još uvijek postoji strah da javno, imenom i prezimenom i osobnim identifikacijskim brojem iskažu svoju nacionalnu pripadnost (Hrvatska riječ, 2014). Na posljednjim izborima 2018. godine bili su nadomak ostvarenja ovog cilja.

Izbori za nacionalni savjet hrvatske nacionalne manjine održani su 26. listopada 2014. godine u Beogradu. Prema procjenama službenih državnih tijela, ali i istraživača koji su pratili izborni proces, nije bilo propusta koji bi bili osnova za osporavanje regularnosti izbora.²⁰ Međutim, kao i u procesu neposrednih izbora, procedura je, kako sami autori ističu „trapavo“ organizirana, i to je najvjerojatnije posljedica izostanka Uputstva za rad biračkih odbora za provođenje elektorskih skupština, koje su trebali objaviti ili Ministarstvo ili Komisija (Bašić i Pajvančić, 2015: 55). Kada je riječ o konkretnim propustima, izdvaja se sljedeće: bilo je grešaka prilikom utvrđivanja nositelja mandata, nisu osigurana mjesta koja bi omogućavala tajnost glasanja, brojanju glasova su, pored članova biračkih odbora i liste predlagača, prisustvovala i druge osobe (Ibid).

Najveća akcija i tema tijekom kampanje, kao što je već napomenuto, bila je informiranje građana o važnosti nacionalnog savjeta kao tijela manjinske samouprave i samim tim motiviranje pripadnika hrvatske manjine da se upišu u poseban birački spisak. Potrebno je napomenuti da se, osim rijetkih medija na manjinskom jeziku, mali broj medija bavio analizom izbora za elektorske skupštine, izvještavanje se svodilo na pružanje informacija o regularnostima i rezultatima izbornog procesa. Činjenica je da ovaj model izbora nije medijima primamljiv kao neposredni izbori.

20 „Izbori su protekli u skladu sa pravilnikom o provođenju skupštine i izbora na elektorskoj skupštini. Nije bilo nikakvih problema“, rekao je Tanjugu Ivan Bošnjak, državni tajnik Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave (RTV, 2014).

Nacionalni savjet Hrvata broji 29 članova i za te pozicije su se natjecale dvije izborne liste: prvu listu je predvodio Slaven Bačić, predsjednik Savjeta u prethodnom mandatu, i ona je osvojila uvjerljivu većinu – izabrano je 21 elektora za članove Savjeta; nositelj druge liste bio je Tomislav Stančić, čija je lista osvojila 8 mandata. Situacija se promijenila na sljedećim izborima 2018. godine, kada se kandidirala samo jedna lista i osvojila sve mandate (Tablica 5). Pobjednici izbora su ovo protumačili kao pobjedu jedinstva Hrvata, dok su kritičari to ocijenili kao nedostatak pluralizma. Bez obzira kojem stavu se priklonimo, ostaje činjenica da je na elektorskoj skupštini održanoj 2014. godine prisustvovalo 133 elektora, a 2018. samo njih 77. Ukoliko ovaj podatak ukrstimo sa podatkom da je povećan broj upisanih u birački spisak, očekivalo se da će se povećati i broj elektora prisutnih na skupštini, ali je to izostalo. U oba kruga izbora pobijedila je lista koju je predvodio Demokratski savez Hrvata u Vojvodini.

Tablica 5. Raspodjela glasova i mandata na izborima za Nacionalni savjet hrvatske nacionalne manjine 2014. i 2018. godine

Ime i prezime nositelja liste kandidata	Izbori 2014.			Ime i prezime nositelja liste kandidata	Izbori 2018.		
	Broj prisutnih elektora	Broj glasova elektora	Broj osvojenih mandata		Broj prisutnih elektora	Broj glasova elektora	Broj osvojenih mandata
Slaven Bačić	133	93	21	Jasna Vojnić	77	77	29
Tomislav Stantić		37	8	/	/	/	/

Stupanj inkluzivnosti u procesu donošenja odluka

Na početku rada navedeno je da će se utjecaj političkih stranaka nacionalnih manjina na rad i funkcioniranje Savjeta mjeriti na temelju dva parametra: prvi je nastup manjinskih stranaka na izborima za Savjete, a drugi je stupanj inkluzivnosti u procesu donošenja odluka. Utjecaj prvog parametra je važan kako bi se utvrdilo tko to predstavlja manjine u ovim tijelima, koje teme se ističu tijekom kampanja, kako protječe izborni proces, koliko su same manjine zainteresirane za njega i sl. Sve navedeno je detaljno izloženo u prethodnom dijelu rada. Više pozornosti se posvetilo analizi ovog parametra, jer tijek i karakter izbor-

nog procesa u velikoj mjeri uvjetuje i proces donošenja odluka nakon izbora. To se potvrdilo i u ovom slučaju.

Stupanj inkluzivnosti u procesu donošenja odluka će se mjeriti u odnosu na to jesu li predviđeni mehanizmi koji će pripadnicima nacionalnih manjina omogućiti neposredno sudjelovanje u procesu donošenja odluka. Pojedini autori ističu da primjena modela kulturne autonomije otvara pitanje karaktera odnosa tijela koje se bira i pripadnika samih nacionalnih manjina, jer nacionalna manjina postaje podređena u odnosu na reprezentativno tijelo koje ima ovlast da u njeno ime donosi odluke ili provodi izvršnu moć (Salat, 2014: 4.). Ozbiljan izazov s kojim se suočava postojeći model kulturne autonomije u Srbiji je kako zaštititi individualna prava pripadnika nacionalnih manjina od zloupotrebe javnih ovlasti nacionalnih savjeta. Prvi dio rada pokazao je da je logika Zakona o nacionalnim savjetima nacionalnih manjina da se zakonom priznata kolektivna prava ostvaruju isključivo putem nacionalnih savjeta, kao tijela kulturne autonomije. Predviđeno rješenje ne bi bilo samo po sebi problematično da je dopunjeno adekvatnim mehanizmima neposrednog sudjelovanja pripadnika nacionalnih manjina u odlučivanju o pitanjima koja su ključna za razvoj i zaštitu etno-kulturnog identiteta čiji su nositelji. Drugi faktor, koji negativno utječe na inkluzivnost procesa donošenja odluka je centralizirano ustrojstvo manjinske samouprave. Ovakvim pristupom se neposredno sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u radu manjinske samouprave završava čim ubace svoje listiće u glasačke kutije (Bašić i Pajvančić, 2015: 136-138). Manjinska samouprava se bira samo na nacionalnoj razini, a iskustvo pokazuje da je za same pripadnike nacionalnih manjina za uživanje prava značajnija lokalna razina vlasti. Različite analize rada savjeta koje je ponudila stručna javnost u Srbiji opravdano postavljaju pitanje svrsishodnosti ovakvog modela samouprave. Iznijetu tezu Bašić i Pajvančić potkrjepljuju različitim argumentima. Prvo, između nacionalnih savjeta i građana pripadnika nacionalnih manjina, osim tijekom izbora za savjet, nema razvijenih institucionalnih veza. Drugo, za postojeći sustav manjinskih samouprava disperzivnost pripadnika nacionalnih manjina je veliki izazov. Interesi pripadnika nacionalnih manjina koji žive u malobrojnim enklavama nemaju istu težinu i ne zavrjeđuju pozornost koju dobivaju teritorijalno homogeno nastanjeni sunarodnjaci. Treće, odabrano centralizirano ustrojstvo nacionalnih savjeta pokazalo je da najveći broj nacionalnih savjeta nema kapacitet ostvarivati Zakonom utvrđene nadležnosti. Broj članova nacionalnih savjeta, organizacijska i kadrovska struktura nisu dovoljni da bi se ova tijela manjinske auto-

nomije s punom pažnjom jednako brinula o ostvarivanju prava svojih sunarodnjaka. Spomenuti autori predlažu decentralizaciju manjinskih samouprava kako bi se omogućilo neposredno sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u njihovom radu. Zamisao autora jest da se napusti sadašnji model izbora nacionalnih savjeta isključivo na državnoj razini i da se manjinama koje zbog svoje malobrojnosti nemaju interes za formiranjem nacionalne manjinske samouprave omogući da osnuju svoje lokalne manjinske samouprave (Bašić i Pajvančić, 2015: 138-142). Nedostatkom neposrednog sudjelovanja pripadnika nacionalnih manjina u procesu donošenja odluka, dovodi se u pitanje demokratičnost procesa odlučivanja, a i transparentnost rada nacionalnih savjeta, što konačno vodi i ugrožavanju ustavom zajamčenog prava na kulturnu autonomiju.

Zaključak

Model kulturne autonomije koji se primjenjuje u Republici Srbiji podrazumijeva da se ostvarivanje ovog prava ostvaruje isključivo putem institucije nacionalnog savjeta nacionalnih manjina. Kao osnovne odlike ovog modela mogu se izdvojiti: 1) ostvarivanje prava nacionalnih manjina na samoupravu u području obrazovanja, službene upotrebe jezika i pisma, kulturnih prava i informiranja na materinjem jeziku; 2) predstavnici savjeta biraju se na direktnim izborima na nacionalnoj razini; 3) centralizirano ustrojstvo manjinske samouprave; 4) nedostatak mehanizama za neposredno sudjelovanje građana u procesu donošenja odluka unutar savjeta. Na ovim osnovama zasnovan koncept kulturne autonomije nosi sa sobom nekoliko rizika. Prvi, vezivanjem ostvarivanja prava na kulturnu autonomiju samo za instituciju savjeta pripadnici nacionalnih manjina postaju podređeni u odnosu na manjinsku samoupravu koja donosi i izvršava odluke u njihovo ime. Drugi, centralizirano ustrojstvo manjinske samouprave i izostanak zakonom predviđenih mehanizama izravnog utjecaja građana na proces donošenja odluka, izvan izbora i glasačkih kutija, dodatno osnažuje diskrecijsku moć savjeta. Treće, neposredni izbori za članove savjeta otvorili su *Pandorinu kutiju*. Uvođenjem neposrednih izbora institucionalizirala se veza između političkih stranaka nacionalnih manjina i savjeta. Iako se može pretpostaviti da je namjera zakonodavca bila da ojača reprezentativnost, a samim time i legitimitet manjinskih samouprava, dogodilo se upravo suprotno. Savjeti bivaju optuživani da su postali „stranački poligoni“ i sve se češće suočavaju sa optužbama da se vode uskim stranačkim interesima, umjesto interesima i potrebama zajednice koju predstavljaju. Ukoliko se u obzir uzme sinergijski učinak tri navedena faktora, može se zaključiti da se postojeći model kulturne autonomije u Srbiji suoča-

va sa dva ozbiljna izazova: kako zaštititi izborni proces od zloupotreba i kako zaštititi individualna prava pripadnika nacionalnih manjina od zloupotrebe javnih ovlasti nacionalnih savjeta?

Detaljna analiza izbornog procesa i predizbornih kampanja u ovom radu potvrđuje prethodno iznijete tvrdnje. Teme koje su zastupljene tijekom kampanje u najvećem broju slučajeva se ne tiču samo područja kulturne autonomije, obećava se dosta toga što nadilazi nadležnosti savjeta, čime se biračko tijelo zbunjuje i obmanjuje. Izbori za savjete nimalo se ne razlikuju od lokalnih izbora, ni po strukturi aktera, ni po temama. Sve to navodi biračko tijelo da sumnjaju, kako u same aktere koji obećavaju ono što neće moći ispuniti, tako i u sam izborni proces. Nepovjerenje pripadnika nacionalnih manjina najbolje odražava polovičan odaziv pripadnika manjina za upis u poseban birački popis, a i niska izlaznost na izborima za savjet.

Nakon tri izborna ciklusa može se tvrditi da ni izbori za savjete nisu imuni na tradicionalne probleme s kojima se građani suočavaju prilikom svakog izbornog procesa u Srbiji. Analiza izbornih kampanja jasno je pokazala da je u oba izborna ciklusa (2014. i 2018.) najdominantnija tema bila upravo regularnost izbornog procesa. Od svih izbornih neregularnosti najviše je došlo do izražaja sljedeće: neadekvatno vođenje i ažuriranje posebnog biračkog popisa, stranački i nestalni karakter izborne administracije u Srbiji, nedovoljna obučenost članova biračkih odbora i neadekvatno izvještavanje i općenito (zlo)upotreba medija tijekom predizborne kampanje. Ono što još uvijek nije regulirano, i u ovom izbornom ciklusu, jest financiranje izborne kampanje. Država savjete ne tretira kao politička tijela, što je oksimoron jer su zakonom definirani kao tijelo manjinske samouprave i biraju se vrlo „politički“ kandidaturom na izborima, pa samim time nije predviđeno da se sredstva za kampanju osiguravaju iz državnog proračuna. Ovo ima višestruke posljedice po izborni proces, sudionike dovodi u vrlo neravnopravan položaj, budući da akteri koji participiraju u vlasti imaju neopravdanu prednost u odnosu na one koji to nisu. Drugo, ovako (ne) definirano financiranje doprinosi netransparentnosti izbornog procesa. Sredstva utrošena tijekom kampanje nisu predmet kontrole Agencije za borbu protiv korupcije, što je procedura na svim drugim izborima, te je stoga opravdano strahovati od brojnih zloupotreba. Država mora uložiti napor i unaprijediti izborne procedure! Nastavak ove prakse i neodgovorno ponašanje relevantnih aktera dovodi u pitanje i ugrožava izborni proces, koji je osnova svake demokracije, što konačno vodi urušavanju povjerenja u instituciju savjeta, ali i u državne institucije.

Kao što je objašnjeno na početku rada, usvojeno zakonsko rješenje donijeto je u pregovorima s predstavnicima manjina i pod snažnim utje-

cajem rukovodstva manjinskih stranaka. U prvom redu se ovo odnosi na predstavnike mađarske nacionalne manjine, ali ne izostaje ni utjecaj lidera iz Sandžaka. Političke stranke nacionalnih manjina bile su ključni akteri na samom početku, kada su se postavljali temelji manjinskoj politici u Srbiji, i svoju poziciju su očuvale do danas i to na dva načina: sudjelovanjem u lokalnim i centralnim institucijama vlasti i preuzimanjem vladajuće pozicije u savjetima. Analiza izbornih kampanja jasno je pokazala da predstavnici savjeta nastoje kulturnom autonomijom homogenizirati zajednice čije interese zagovaraju i zastupaju. Zatvaranje manjinskih zajednica odgovara liderima i rukovodstvima manjinskih stranaka jer tako čuvaju i jačaju svoju poziciju moći. Političke stranke nacionalnih manjina su pretvaranjem savjeta u svoja „stranačka poduzeća“ u potpunosti monopolizirale domenu kulturne autonomije i na taj način otežale, a u nekim slučajevima i otvoreno ugrozile proces društvene integracije.

Negativan utjecaj političkih stranaka na proces kulturne autonomije može se spriječiti sljedećim mjerama: uređivanjem i kontroliranjem primjene izbornih pravila i procedura na izborima za savjete; povećanjem transparentnosti donošenja odluka i osiguranjem mehanizama neposrednog sudjelovanja pripadnika nacionalnih manjina u donošenju odluka unutar savjeta. S obzirom na činjenicu da analiza kampanja pokazuje da je cijeli proces izbora, a kasnije i rada savjeta, kao tijela kulturne autonomije, pod dominantnim utjecajem političkih stranaka, odnosno lidera manjina, bilo bi korisno i razložno promisliti i dodatno razraditi ideju decentralizacije manjinskih samouprava, kao jednog rješenja koje ima potencijala, ako ne da umanja utjecaj političkih stranaka manjina na izbore članova savjeta, onda makar da uveća konkurenciju i otvori vrata i drugim zainteresiranim organizacijama i pojedincima.

Ksenija Marković*

The Influence of Political Parties of National Minorities on Cultural Autonomy in the Republic of Serbia

191

SUMMARY: It is the authors' ambition to answer the following question: to what extent does the political parties of national minorities influence on the cultural autonomy in Serbia. With an intention of answering the research question the author analyze the role of minority parties in establishing of National Minorities Councils (NMCs). NMCs are the main institution of cultural autonomy in Serbia. There are twenty-three minority groups who have established National Minority Council, there for author of this paper selected two minority groups as case studies: Hungarian and Croats. Political parties of national minorities play a major role in the integration process, their role in the field of political integration is clear, however, the influence of these parties, as the main generators of national minority interests, on cultural autonomy and social integration has not been sufficiently explored. The aim of this paper is to examine the following hypothesis: Cultural autonomy in Serbia is primarily domain, even monopolized by minorities' parties. In order to determine the character of the impact of political parties on the work of NMCs first step will be to distinguish main features of the model of cultural autonomy applied in Serbia. In following will be given a brief overview of minority parties development with special emphasis on their position in political and party system of Serbia. Finally the impact of minority parties on the functioning of NMCs will be presented, through two parameters: participation in elections for NMCS and decision-making process. The first parameter is dedicated to analysis of the results and the subjects of the campaigns. The second parameter relates to the degree of inclusiveness of the decision-making process.

KEYWORDS: national minorities, National Councils, cultural autonomy, political parties

* Ksenija Marković, MA, research assistant at the Institute for Social sciences, Belgrade.
E-MAIL: ksenija.markovic86@gmail.com.

Literatura

- Alber, Elisabeth and Alber, Zwilling. 2014. Continuity and Change in South Tyrol's Ethnic Governance, in: Salat, L., Constantin S., Osipov A., and Gergő Székely, I. (eds.): *Autonomy Arrangements around the World: A Collection of Well and Lesser Known Cases*. Cluj: Romanian Institute for Research on National Minorities.
- Bašić, Goran i Pajvančić, Mirjana. 2015. *Od segregativne ka integrativnoj politici multikulturalnosti*. Beograd: Centar za istraživanje etniciteta.
- Bašić, Goran. 2006. *Politička participacija i kulturna autonomija nacionalnih manjina u Srbiji*. Beograd: Fondacija Friedrich Ebert i Centar za istraživanje etniciteta.
- Bašić, Goran. 2018. *Multikulturalizam i etnicitet*. Beograd: Institut društvenih nauka
- Bauböck, Rainer. 2004. Territorial or Cultural Autonomy for National Minorities, in: Dieckhoff, A. (ed.): *The Politics of Belonging, Nationalism, Liberalism and Pluralism*. Lanham: Lexington Books. pp. 221-258.
- Beta. 2015. *Osnovan Mađarski pokret*. http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/backa/osnovan-madarski-pokret_630857.html (28.8.2015.)
- Beta. 2018. *DZVM se žalio OEBS-u u vezi sa izborima za nacionalne savete*. <http://rs.n1info.com/Vesti/a422600/DZVM-se-zalio-OEBS-u-u-vezi-sa-izborima-za-nacionalne-savete.html> (24.9.2018.)
- Đorđević, Lj., Lončar J., Miljković N., Bašić G. 2018. *Učešće nacionalnih manjina u društvenom i političkom životu Srbije*. Beograd: Centar za istraživanje etniciteta.
- Đurđević, Nenad i Marković, Ksenija. 2015. Uloga nacionalnih saveta nacionalnih manjina u integrativnoj manjinskoj politici: slučaj Srbije, u: Radosavljević, D., Keveždi M. i Vukašinović E. (ur.): *Nacionalni saveti nacionalnih manjina i kultura*, Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine i Pokrajinski ombudsman. str. 25-42.
- Horowitz, Donald. 1985. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: California Unoversity Press.
- Hrvatska riječ. 2014. *Za Hrvate izravni izbori i dalje nedostizni*. <http://www.hrvatskarijec.rs/vijest/A10279/Za-Hrvate-izravni-izbori-i-dalje-nedostizni/> (15.7.2020.)
- Korhec, Tamaš. 2019. Neteritorijalna samouprava u Srbiji - 15 godina usavršavanja pravnog okvira kulturne autonomije Srbije, u: Varadi, T. (ur.): *Prava nacionalnih manjina u ustavnopravnom sistemu Republike Srbije*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. str. 9-28.
- Korhec, Tamas. 2015. National Minority Councils in Serbia, in: Malloy, T.H., Osipov A. and Vizi, B. (eds.): *Managing Diversity through Non Territorial Autonomy*. Oxford: Oxford University Press. pp. 69-91.
- Marković, Ksenija i Pavlović, Jovica. 2019. Teritorijalna ili kulturna autonomija za nacionalne manjine? Studija slučaja Republike Srbije, u: Varadi T. (ur.): *Prava nacionalnih manjina u ustavnopravnom sistemu Republike Srbije*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. str. 83-98.

- Marković, Ksenija. 2016. Uloga političkih stranaka u procesu integracije nacionalnih manjina, u: Stanovčić, V. i Bašić, G. (ur.): *Stanje i perspektive multikulturalizma u Srbiji i državama regiona*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Institut društvenih nauka. str. 235-256.
- Marković, Ksenija. 2017. Izazovi političke integracije nacionalnih manjina u Srbiji uz poseban osvrt na parlamentarne izbore 2016.godine u Srbiji. *Forum za sigurnosne studije* (1), 1: 211-239.
- MDULS (Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave). 2014. Zaključen poseban birački spisak nacionalnih manjina. <http://mduls.gov.rs/saopstenja/zakljucen-poseban-biracki-spisak-nacionalnih-manjina/?script=lat> (15.7.2020.)
- MDULS. 2020. *Registar političkih stranaka*. <http://mduls.gov.rs/registri/registar-politickih-stranaka/?script=lat> (3.11. 2019.)
- Orlović, Slaviša. 2008. *Politički život Srbije između partokratije i demokratije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Pavlović Križanić, Tatjana, Lončar, Jelena. 2012. *Evaluacija rada pet nacionalnih saveta u Srbiji*. Novi Sad: Centar za regionalizam.
- Portal 021. 2014. *Rezultati izbora za nacionalni savet se unapred znaju*. <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/90200/DSVM-Rezultati-izbora-za-nacionalni-savet-se-unapred-znaju.html> (8.9.2014.)
- Poverenik. 2010. <https://www.poverenik.rs/sr-yu/o-nama/iz-medija/934-biraki-spiskovi-manjina-falsifikovani.html> (3.11.2019.)
- Radio Slobodna Evropa. 2016. *SVM samostalno na izbore, Mađarski pokret pred disciplinskim postupkom*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/svm-samostalno-na-izbore-madjarски-pokret-pred-disciplinskim-postupkom/27496486.html> (19.1.2020.)
- RIK (Republička izborna komisija). 2014. *Izveštaj o ukupnim rezultatima izbora za Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine*. <http://arhiva.rik.parlament.gov.rs/arhiva-izbori-za-nacionalne-savete-madjarски.php> (15.7.2020.)
- RIK. 2018. *Izveštaj o sprovedenim izborima za članove nacionalnih saveta nacionalnih manjina 2018*. <http://arhiva.rik.parlament.gov.rs/izbori-za-nnsnm-neposredni-2018-izvestaj.php> (15.7.2020.)
- RTV (Radio-televizija Vojvodine). 2014. Zatvorena biračka mesta za izbore nacionalnih saveta. http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/zatvorena-biracka-mesta-za-izbore-nacionalnih-saveta_530189.html (21.3.2020.)
- Smith, David J. 2014. Minority Territorial and Non-Territorial Autonomy in Europe: Theoretical Perspectives and Practical Challenges, in: Kantor, Z. (ed.): *Autonomies in Europe: Solutions and Challenges*. Budapest: L'Harmattan. pp. 15-24.
- Stanko, Emilia. 2018. Dekonstrukcija uređivačke politike „Mađar So-a” u vreme predizborne kampanje za izbore saveta nacionalnih manjina 2018. godine, u: Valić-Nedeljković, D. (ur.): *Koga su mediji na jezicima manjina izabrali?*. Novi Sad: Novosadska novinarska škola. str. 7-21
- Suksi, Markku. 2008. Functional Autonomy: The Case of Finland with some notes on the Basic

- of International Human Rights Law and Comparations with Other Cases. *International Journal on Minority and Group Rights* (15): 195-225. <https://doi.org/10.1163/157181108X332604>
- Službeni glasnik RS. 2015. *Zakon o političkim strankama*. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_politickim_strankama.html (21.3.2020.)
- Službeni glasnik RS. 2014. *Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina*. Sl. glasnik RS, br. 72/2009, 20/2014 - odluka US, 55/2014 i 47/2018. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html (21.3.2020.)
- Subotica.com. 2014. *Konstituisan Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine*. <https://www.subotica.com/vesti/konstituisan-nacionalni-savet-madjarske-nacionalne-manjine-id21197.html> (17.11.2014.)
- Subotica.com. 2014a. *Manjinske političke stranke pobednici izbora za nacionalne savete*. <https://www.subotica.com/vesti/manjinske-politicke-stranke-pobednici-izbora-za-nacionalne-savete-id20965.html> (17.1.2014.)
- Tatalović, Siniša. 2003. *Etnički sukobi i europska sigurnost*. Zagreb: Politička kultura.
- VOICE (Vojvođanski istraživačko-analitički centar). 2018a. *Prljava kampanja i prljavi izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina*. <https://voice.org.rs/voice-prljava-kampanja-i-prljavi-izbori-za-nacionalne-savete-manjina/> (4.11.2018.)
- VOICE. 2018b. *Izbori za Nacionalni savet Mađara: Jedni beskrupulozni, drugi slabašni*. <https://voice.org.rs/izbori-za-nacionalni-savet-madara-jedni-beskrupulozni-drugi-slabasni/> (31.10.2018.)